

Sommaire

ACTIVITES DE L'ASSOCIATION

Pages 1 et 2

Rapport moral
du Conseil d'administration
Exercice 1990

Page 5

Programme Mai et Juin 1991

INFORMATIONS DIVERSES

Pages 2 et 4

 Carnet

Page 3

Ouvrages parus en 1990

DIASPORA

Page 4

Une lettre de
l'Association Culturelle Erevan
des Arméniens de Bulgarie

EPHEMERIDES

Pages 6 et 7

Les événements de la vie
arménienne, 1911-1920

Page 8

Ouvrages consacrés
à l'Arménie et aux Arméniens,
parus en français de 1911 à 1920

LITTÉRATURE

Page 8

 Kegham Der-Garabédian,
par notre correspondant
en Arménie Krikor Hagopian

LES ACTIVITES
DE L'ASSOCIATION CULTURELLE
ARMENIENNE DE MARNE-LA-VALLEE

Le mot du Président

Il y a trois ans, lorsque nous avons fondé l'ACAM, l'un de nos objectifs était de prendre une part active dans la vie culturelle de la région de Marne-la-Vallée, en liaison avec les instances et associations locales. La Quinzaine Culturelle Arménienne de Marne-la-Vallée-Noisy-le-Grand, qui vient de dérouler du 11 au 23 mars 1991, n'a pu être réalisée avec tant qu'éclat que grâce au soutien de la municipalité de Noisy-le-Grand, et la participation effective d'un grand nombre de décideurs et d'animateurs de la vie culturelle et associative de notre région. Madame Françoise Richard, Maire de Noisy-le-Grand, a honoré de sa présence le vernissage de l'exposition de peintres.

Il est encore trop tôt pour faire un bilan complet de la Quinzaine, mais nous sommes déjà sollicités de tout côté pour mettre nos expositions à la disposition d'autres associations. C'est pour nous un encouragement à poursuivre.

Nos lecteurs prendront connaissance en page 5 du copieux programme qui se prépare pour la suite de cette année. Le bilan des activités de l'année 1990 fait dans ce numéro précède la publication du compte rendu de l'assemblée générale du 5 avril 1991, à paraître dans le prochain *Bulletin*.

Rapport moral du Conseil d'administration

Effectifs

A la fin de l'année 1990, l'ACAM comptait 131 membres ayant acquitté leur cotisation. Par rapport à l'exercice 1989, ce nombre représente une augmentation remarquable des effectifs, qui s'élevaient à 108 membres, soit une progression de 21 %. Nous avons enregistré 55 nouveaux membres, mais 32 personnes n'ont pas renouvelé leur cotisation.

La répartition des membres est la suivante :

- Seine-Saint-Denis : 9 communes, 62 membres
- Val-de-Marne : 8 communes, 21 membres
- Seine-et-Marne : 3 communes, 18 membres
- et 3 autres communes pour 18 membres.

Les effectifs les plus importants viennent cette année encore des communes de Chelles (20 membres) et de Noisy-le-Grand (22 membres).

Publication et diffusion du *Bulletin de l'ACAM*

La parution de notre *Bulletin* s'est poursuivie de façon régulière. Quatre numéros trimestriels ont paru, les numéros 7 à 10, pour une pagination totale de 34 pagés. Le tirage est de 500 exemplaires et la diffusion postale est de 450 destinataires. Nous avons pour la première fois, dans le numéro 10, présenté un article d'un correspondant d'Arménie, Krikor Hagopian.

(suite page 2)

LES ACTIVITES DE L'ANNEE 1990

(suite de la page 1)

Suite du Rapport moral du Conseil d'administration.

De nombreux correspondants, tant en France qu'à l'étranger, nous ont fait part de l'estime qu'ils portaient à notre *Bulletin* pour sa qualité de réalisation, sa mise en page et son contenu. Nous ne pouvons malheureusement pas donner suite à leur souhait de le voir s'étoffer en pagination et augmenter le nombre de ses parutions. Nous n'oublions pas que son objet principal est de servir de moyen de liaison et de support d'information auprès des Arméniens et de leurs amis de la région de Marne-la-Vallée. Enfin notons que la rédaction, la fabrication et la diffusion sont assurées de façon bénévole par le comité de rédaction et des prestations gracieuses sans lesquelles le *Bulletin* n'existerait pas.

Réunions amicales

Elles ont eu lieu les 17 février, 31 mars, 14 octobre et 9 décembre 1990, dans la Salle des Fêtes de la Mairie-Annexe des Richardets, gracieusement mise à notre disposition par le Service Animation de la Ville de Noisy-le-Grand.

- 17 février 1990 : Jean-Claude (Armen) Khatchikian nous a parlées actions en cours pour l'Ecole française de Leninkan. Hagop Hakopian, de la Télévision d'Erevan a fait un exposé sur la situation en Arménie (voir le *Bulletin* n° 8)

- 31 mars 1990 : Assemblée générale ; nous recevons Mme Armenouhi Kevonian, qui a recueilli et enregistré les chants folkloriques arméniens de la région de Daron. La grande dame qu'est Mme Kevonian a littéralement enchanté son auditoire (voir le *Bulletin* n° 8)

- 17 juin 1990 : pique-nique extraordinaire à l'Île du Martin-Pêcheur à Champigny-sur-Marne (voir le *Bulletin* n° 9)

- 14 octobre 1990 : représentation exceptionnelle de la pièce de Krikor Bédélian, *Mantra III*, interprétée par Jirair Jolakian (voir le *Bulletin* n° 10)

- 9 décembre 1990 : conférence d'Albert Hovanesian, président des coopératives d'Arménie, et animation par nos amis de l'Union Culturelle Arménienne de Montreuil, avec un récital de chansons de Sayat Nova (voir le *Bulletin* n° 10)

Activités organisées en commun avec la Maison Pour Tous du Champy, à Noisy-le-Grand

- 3 février 1990 : Soirée arménienne, spectacle de danse par le Groupe Naïri, puis buffet animé par l'auteur-interprète Massis (voir le *Bulletin* n° 8)

- 30 mars 1990 : conférence-débat sur les événements en Arménie avant et après le tremblement de terre du 7 décembre 1988, ; projection d'un vidéofilm 500 jours de révolution et de tragédie, suivi d'un débat avec Serge Afanasyan, Albert Andonian, Keram Kevonian, Claude Mutafian, Thamaz Naskidachvili et Pierre Verluise (voir le *Bulletin* n° 8)

- du 17 décembre 1990 au 31 janvier 1991 : exposition d'illustrations des contes arméniens, avec animation le 19 janvier 1991 par Mme Hasmig Kevonian.

Cours de langue arménienne

Les cours, assurés par Mme Marie-Louise Balian, sont suivis avec assiduité par une douzaine d'adultes, de tous âges, à la Maison Pour Tous du Champy (voir à cet égard l'article de Daniel Ter Sakarian dans le *Bulletin* n° 9)

Messe de rite arménien

Une messe de rite arménien a été célébrée à l'Eglise Saint-Sulpice de Noisy-le-Grand, le Dimanche 18 février 1990, par le Père Manuel, de l'Eglise catholique arménienne de Paris (voir le *Bulletin* n° 8)

Forum des Activités Noiséennes

L'ACAM a tenu un stand au Forum, les Samedi 6 et Dimanche 7 octobre 1990 ; excellente occasion de rencontrer nos amis ainsi que nos partenaires des autres associations du domaine culturel et de loisir.

Fête du Cochon à Champigny-sur-Marne

Notre stand a rencontré un très grand succès les 10 et 11 octobre 1990.

Philippe Pilibossian

JOYEUX ANNIVERSAIRE EN AVRIL 90

- le 1er, Suzanne MORILLE, Chelles
- le 1er, Minas URNECLI, Chelles
- le 2, Hermine PAPAZIAN, Chelles
- le 2, Georges YAZIDJIAN, Noisy
- le 4, Jeannette PENICHON, Pierrefitte
- le 5, Mary PANOSSIAN, Champigny
- le 5, Chahanig URNECLI, Chelles
- le 10, Arsène CILIAN, Noisy-le-Grand
- le 13, Claude ISRAELIAN, Gressy
- le 13, Marc NORIGUIAN, Gagny
- le 13, Mireille SOUDJOUKDJIAN, Chelles
- le 17, Sarah BOZADJIAN, Limeil-Brevannes
- le 17, Vartan KAZANDJIAN, Sevrans
- le 18, Marie-Rose BOZADJIAN, Limeil
- le 25, Raffi CILIAN, Noisy-le-Grand
- le 25, Varoujan KABAKDJIAN, Ozoir
- le 25, Patrick SIYAHIAN, Champs
- le 25, Daniel TER SAKARIAN, Noisy
- le 27, Makdalinda NICHANIAN, Le Raincy.

JOYEUX ANNIVERSAIRE EN MAI 90

- le 4, Sonia KURKDJIAN, Champigny
- le 5, Jeanne GERBAUD, Noisy
- le 5, Yester LALIKOGLU, Gonesse
- le 7, Annie PILIBOSSIAN, Noisy
- le 8, David BOZADJIAN, Limeil
- le 14, Francis KURKDJIAN, Gournay
- le 22, Philippe PILIBOSSIAN, Noisy
- le 22, Valérie SAMUELIAN, Paris
- le 23, Mickaël DUHANYAN, Noisy
- le 24, Mairoujean YAZIDJIAN, Noisy
- le 29, Chaké KABAKDJIAN, Ozoir

JOYEUX ANNIVERSAIRE EN JUIN 90

- le 2, Marina KURKDJIAN, Gournay
- le 2, Chakaïe REVOY, Noisy-le-Grand
- le 3, Nadya DUHANYAN, Noisy
- le 5, Christine URNECLI, Chelles
- le 10, Saro TERZIYAN, Villemomble
- le 19, Massis KABAKDJIAN, Ozoir
- le 19, Tigrane KIBARIAN, Paris
- le 23, Elisabeth BEYEKLIAN, Le Kremlin-Bicêtre
- le 25, Claudia GUIRAGOSSIAN, Bry
- le 25, Jacqueline SIYAHIAN, Champs
- le 26, Agnès GERBAUD, Noisy
- le 27, Antranik URNECLI, Chelles

UNE SELECTION D'OUVRAGES PARUS EN 1990

Pour votre bibliothèque.

Les Centres touristiques de l'Arménie : à travers la Transcaucasie

Editions Planeta, 1989 ; 207 pages, illustrations en couleurs ; 22 x 14 cm. Guide-photo, broché, 95 F.

Découverte de l'Arménie à travers sa capitale Erevan, la vallée de l'Ararat, les environs de Garni, Guéghard.

AGOUDJIAN Antoine

Le Feu sous la glace : Arménie, photographies 1989-1990

Editions Parenthèses, 1990 ; 128 pages, illustrations, 27 x 24 cm ; ISBN 2-6364-067-4, broché, 240 F.

ALTOUNIAN Janine

Ouvre-moi seulement les chemins d'Arménie... : un génocide aux déserts de l'inconscient

Préface de René Kaës. Editions Belles Lettres, 1990 ; 246 pages, 21 x 14 cm ; Confluents psychanalytiques ; ISBN 2-251-33444-0, broché, 130 F.

L'ensemble des textes de ce recueil, pour la plupart parus ces dernières années dans Les Temps modernes, témoigne d'une réflexion historique (le drame vécu par le peuple arménien) et d'une élaboration psychanalytique (l'histoire familiale de l'auteur).

BEDROSSIAN Gérard, PRIOLLAUD Nicole (Textes réunis par)

Arménie, j'écris ton nom : histoires de France et d'Arménie

Editions Liana Levi, 1990 ; 188 pages, illustrations, 22 x 24 cm ; ISBN 2-86746-062-X, broché, 160 F.

L'Arménie et la France ont eu des liens privilégiés comme en témoignent les récits de voyages, lettres, articles ou discours d'écrivains, tels que J.-J. Rousseau, P. Loti, A. de Lamartine, V. Hugo, A. France, G. Clemenceau, J. Jaurès...

BITOV Andreï

Un Russe en Arménie : souvenirs d'un pays qui fut.

Traduit du russe par Dmitri Sese-mann. Editions Albin Michel, 1990 ; 231 pages, 20 x 13 cm ; Grandes traductions ; ISBN 2-226-03949-X, broché, 98 F.

« Ce livre raconte ce que peut être l'Arménie vue pour la première fois. Avant que n'advienne tout ce qui y est advenu. » note A. Bitov dans la nouvelle préface de cet ouvrage écrit il y a 20 ans.

DEDEYAN Gérard (direction de)

Les Arméniens : histoire d'une chrétienté

Ed. Privat, 1990 ; 122 pages, illustrations en noir et en couleurs, 32 x 25 cm ; ISBN 2-7089-5356-7, relié, 195 F.

Pèlerinage aux sources de l'arménité qui nous fait mieux comprendre l'étonnante capacité des Arméniens à faire face aux épreuves de l'histoire.

GODEL Vahé

La Poésie arménienne : du Ve siècle à nos jours

Traduit de l'arménien et présentation de Vahé Godel. Editions La Différence, 1990 ; 232 pages, 23 x 15 cm ; ISBN 2-7291-0528-X, broché, 120 F.

Anthologie de 45 poètes et 95 poèmes

KASBARIAN-BRICOUT

Béatrice

Coutumes et traditions arméniennes
Editions L'Harmattan, 1990 ; 192 pages, illustré, 22 x 14 cm ; ISBN 2-7384-0631-9, broché, 110 F.

KEHAYAN Jean

Mes papiers d'Arménie

Editions de l'Aube, 1990 ; 118 pages, 22 x 15 cm ; Regards croisés ; ISBN 2-87678-045-3, broché, 69 F.

L'auteur est issu d'une famille originaire d'Arménie anatolienne, dont une partie vit aujourd'hui en Arménie soviétique, où Kéhayan a fait de nombreux séjours. Il s'agit d'un voyage récent.

KEVORKIAN Raymond H.

Les Imprimés arméniens : 1701-1850

Bibliothèque nationale, 1989 ; 63 pages, 30 x 21 cm ; ISBN 2-7177-1791-9, broché, 70 F.

KHERDIAN David

Loin de chez moi : histoire d'une jeune Arménienne

Traduit de l'américain par Laurence Lenglet. Editions Ecole des loisirs, 1990 ; 348 pages, 21 x 15 cm ; ISBN 2-211-04564-2, relié, 112 F.

Raconte l'histoire de Veron Dumehjian, une jeune Arménienne née à Azizyé, en Turquie. Sa vie de 1915 à 1924.

MAHARI Gourguen

Les Barbelés en fleurs

Traduit de l'arménien par Pierre Ter-Sarkissian ; Editions Messidor, 1990 ; 192 pages, 22 x 14 cm ; ISBN 2-209-06287-X, broché, 105 F.

Ce roman est un des livres sur la période stalinienne que la perestroïka a permis de faire sortir du placard.

MOURADIAN Claire

De Staline à Gorbatchev : histoire d'une république soviétique, l'Arménie.

Editions Ramsay, 1990 ; 475 pages, 24 x 15 cm ; ISBN 2-85956-837-9, broché, 185 F.

Etudie le poids du passé, la constitution de l'Etat-nation, le cadre institutionnel de l'autonomie de la R.S.A.

ROUBEN

Mémoires d'un partisan arménien, fragments

Traduit de l'arménien par Waïk Ter-Minassian, préface de Jean Kéhayan. Ed. de l'Aube, 1990 ; 312 pages, 22 x 15 cm ; Regards croisés ; ISBN 2-87678-043-7, broché, 140 F.

Un monde disparu, celui de l'Arménie avant le génocide de 1915. En suivant les traces du chef partisan Rouben, on découvre un peuple et une culture, ses coutumes, ses espoirs et ses souffrances.

TAKVORIAN Takvor

L'arménien chez soi : méthode pratique pour adultes francophones

Editions Ophrys, 1990 ; 256 pages, 24 x 16 cm ; ISBN 2-7080-0627-4, broché, 100 F.

VAROUJAN Daniel

Le Chant du pain

Traduit de l'arménien par Vahé Godel. Ed. Parenthèses, 1990 ; 96 pages, 24 x 16 cm ; bilingue arménien-français ; ISBN 2-86364-059-3, broché, 90 F.

En 1915, les premières victimes du génocide turc furent les intellectuels arméniens, dont plusieurs poètes. Parmi eux, Daniel Varoujan. Il avait trente et un ans.

L'ASSOCIATION CULTURELLE EREVAN DES ARMÉNIENS DE BULGARIE

Նամակ Պուլկարիայէն.

Այս վերջին տարիներուն ականատես եղանք Երոպայի արեւելեան երկիրներուն ու Սովետական Միութեան մէջ ազատագրական ու ազգայնական շարժումներու ծնունդին: Հոսանքէն օգտուեցաւ նաեւ Հայութիւնը: Սփիւռքի Հայ գաղութները անտարբեր չեն մնար ներկայիս Մայր Հայաստանի մէջ տեղի ունեցած վերածնունդին ու մասամբ իրենց նպաստը կը բերեն, մասնաւորաբար 1988-ի երկրաշարժէն ու Արցախի տխուր դէպքերէն զգայնացուած: Սակայն քիչ մը կը մոռնանք մեր միւս արեւելեան Երոպայի գաղութները՝ Պուլկարահայութիւնն ու Ռումանահայութիւնը: Նամակ մը կու գայ յիշեցնել մեր այս թերացումը՝ Սոֆիայի Երեւան մշակութային կազմակերպութենէն ուղղուած ՄՀՄՄ-ի վարչութեան, զոր Հաճոյքով կ'արտատպենք ստորեւ:

Յարգելի նախագահ,

Պուլկարիոյ Հանրային շարժման դէպի ժողովրդավարութիւն ընթացքի պայմաններուն մէջ Պուլկարահայութեան մշակութային Երեւան կազմակերպութեան առաջ դրուած են բացառիկ պատասխանատու խնդիրներ կապուած Հայ ոգիի եւ ազգային ինքնագիտակցութեան վերարժար-ծումին եւ զարգացման հետ: Այս խնդիրներու լուծումը կը դժուարանայ մօտ յիսուն տարուայ Հակասական եւ ապազգայնացման քաղաքակա-նութեան աւերներէն կուտակուած արդիւնքներուն պատճառաւ եւ ալ աւելի կը դժուարանայ եթէ մեր պայքարին մէջ մնանք մինակ, առանց արտերկրի մեր Հայրենանուէր ազգակիցներուն օգնութեան:

Նկատի ունենալով ձեր ղեկավարած միութեան եւ Սոֆիայի Երեւան մասնաճիւղի Համընկնող նպատակները, ինչպէս նաեւ մեր վարչութեան անդամ Պ. Օննիկ Թարախճեանի ձեզի հետ ունե-ցած նախնական խօսակցութիւնները պիտի փա-փաքէինք մնայուն գործակցութիւն հաստատել ACAM-ի հետ:

Մեզի Համար դրական արդիւնք կրնան ունենալ գործակցութեան որ եւ է ձեւ, եւ մանաւանդ անոնք որոնք կարելի է հաստատել մեր նորաստեղծ Անդրանիկ Օզանեան երիտասարդական ենթա-բաժինի, Հայ մտաւորական ակումբին կամ գեղ-արուեստական խումբերուն հետ: Ինչ կը վերաբերի գործակցութեան տարբեր ձեռնարկներուն, մենք պիտի փորձենք մեր աւելի մանրամասն առաջարկները ներկայացնել երբ որ ձեր դրական պատասխանը ստանանք:

Փրոֆ. ՊՈՂԻԿ ՄԵՍՐՈՊ

Prof. Borig MESROB
Organisation Culturelle Erevan
Rue N. Tzanov, 31 SOFIA - BULGARIE

Naissances

Madame Marianne YERAMIAN a la joie
d'annoncer la naissance de ses petits-enfants
Sevag, le 20 février 1991

et

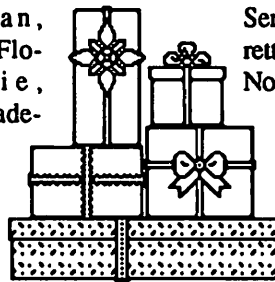
Sindy Mariné, le 28 février 1991

20, rue de Lille
93160 Noisy-le-Grand

Joyeux Anniversaire, Suzanne !

de la part de...

Micheline, Adrienne, Eliane, Edouard, Jean, Louise, Agnès, Iris, Kegham, Garbis, Mickaël, Michel, Jean, Arsavir, Gérard, Gérard, Simon, Kricor, Claire, Gabriel, Jean-Pierre, Léon, Christian, Serge, Armine, Jean-Pierre, Pierre, Flo-rette, Sonia, Aram, Daniel, Mélanie, Noël, Paul, Armine, Mangas- sar, Made-leine, Armand, Aram, Mary, Jean, Jeannette, Mireille, Annie, Philippe, Chakaie, Ne- chan, Eric, Jacques, Lucien, Patrick, Elisabeth, Daniel, Pierre, Minas, Mairoujean, Jacqueline, Louis, Armand, Gérard, Hagop, Patrick, Varoujan, Agop, Syl- vette, Ohannès, Abraham,

...et des 372 autres.

PROGRAMME PRINTEMPS 1991

Exposition de copies d'enluminures arméniennes

du Samedi 11 au Samedi 25 Mai 1991, de 17 heures à 19 heures

Eglise Saint-Gervais-Saint-Protais

4, Grande Rue Charles de Gaulle 94360 Bry sur Marne (48.81.03.62)

Messe de rite catholique arménien

le Samedi 25 Mai 1991, 18 heures 30

Eglise Saint-Gervais-Saint-Protais

4, Grande Rue Charles de Gaulle 94360 Bry-sur-Marne (48.81.03.62)

Fête des Pâquerettes de Champigny-sur-Marne, stand de l'ACAM

Samedi 8 et Dimanche 9 Juin 1991, toute la journée

Vente de livres, Exposition d'illustrations de contes arméniens et animation autour des contes

Buffet arménien (café offert sur présentation de cette annonce)

Parc Départemental du Plateau

Rue de Bernaï 94500 CHAMPIGNY-SUR-MARNE

Parking à proximité

Braderie de Chelles, stand de l'ACAM

Dimanche 23 Juin 1991, toute la journée

(café offert sur présentation de cette annonce)

Chelles, Centre ville 77500 CHELLES

Parking à proximité Gare SNCF de Chelles

SAMEDI 15 JUIN 1991

JOURNEE PIQUE-NIQUE

DANS UN CADRE DE VERDURE ET DE DETENTE

Ile du Martin-Pêcheur

A CHAMPIGNY-SUR-MARNE

Accueil à partir de 11 heures

Club-house avec toutes commodités, eau, sanitaires, Salle avec tables et chaises

(mais pas de couverts), Possibilité de grillades

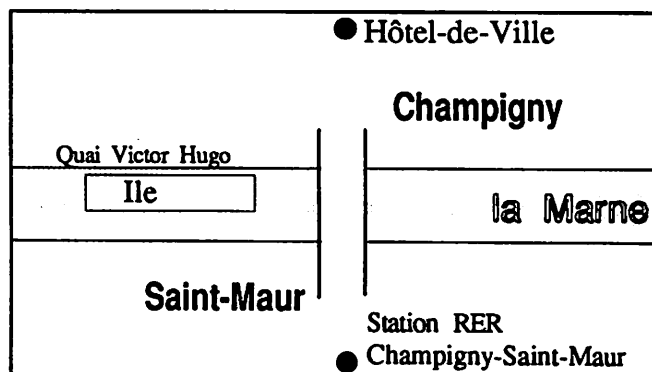
Tournoi de jacquet, Animations, Initiation au canoë-kayak pour les plus de 9 ans.

Attention ! formule Pique-Nique ! Apportez votre repas et vos boissons

(café offert sur place)

ENTREE GRATUITE

Accès à l'île par le 41, quai Victor Hugo
près du pont de Champigny-sur-Marne
(également Station RER-Champigny)

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԸ

ԱՅՍ տասնամեակին ընթացքին վերածնություն փայլուն արշալոյսէ մը ետք Հայութիւնը դարերու պատմութեան իր ամենասեւ օրերը ապրեցաւ. քիչ մնաց որ ան տիեզերական պատմութեան էջերէն սրբուէր, երբ մոխրացած առասպելական Փիւնիկիին նման, վերակենդանացաւ Արարատի շուքին տակ, Հայաստանի Հանրապետութեան ստեղծմամբ, աւաղ ի գին գրեթէ ամբողջ տաճկահայութեան ոչնչացումին:

Հայութեան թիւը 4.160.000-ի կը հասնի, որուն 2.380.000-ը Թուրքիոյ մէջ եւ 1.780.000-ը Ռուսիոյ մէջ, Հայաշատ քաղաքներ սեպելով Կ. Պոլիս, Թիֆլիս, Պարս:

Մշակութային մարզին մէջ արեւմտահայերը 785 վարժարաններու մէջ 82.000 աշակերտներ կը պահեն. նաեւ շատեր օտար կրթական հաստատութիւններ կը յաճախեն: 1911-1914-ի շրջանին 200 անունով նոր լրագիրներ կամ պարբերականներ լոյս կը տեսնեն, ինքնագիր կամ թարգմանական ճոխ գրականութիւն մը կը ծաղկի: Եկեղեցին, Հ.Բ.Մ.ը, Կարմիր Խաչը, Հիւանդանոցները, աղքատախնամները, սանուցները, երաժշտական, թատերական, մարզական միութիւնները մեծ փայլ մը կու տան հասարակական կեանքին:

Մշակութային կեանքին փառքն ու պարծանքը կ'ըլլան գրերու գիտին 1500-ամեակի եւ տպագրութեան 400-ամեակի կրկնակ յրեւեանները:

Փարիզ Սոսպոնի Ռիշըլիէօ Ամփիթատրոնին մէջ փառատօն մը կը կազմակերպուի M. le recteur Liard-ի նախագահութեամբ:

Թուրքիոյ ընտրութիւններուն ընթացքին Դաշնակցութիւնը իր քուէները Իթթիհատի վրայ կը կեդրոնացնէ, յուսալով յետագային ընկերվարական վարչաձեւ մը ստեղծել Թուրքիոյ մէջ, իսկ Հնչակեանները Իթիլաֆի: Սակայն քիչ շանցած Դաշնակցականները կը խոստովանին թէ իրենք խաբուած են ու խաբած Հայութիւնը, եւ Հնչակեանները գաղտնօրէն կ'որոշեն տէրօրի ենթարկել Իթթիհատի կարելոր անդամները:

Թէեւ կրօնքի, խօսքի, երթեւեկութեան ազատութիւն, ինչքի ապահովութիւն կայ, ասոնք փոշի են օտարներու աչքին, քանի որ հողերու բռնագրաւումները, աւազակութիւնները, կողոպտող կը շարունակուին, եւ եթէ տգէտները աչքերնին տնկած են Հայու ինչքին, զարգացեալները ազգայնամոլ են եւ աւելի վտանգաւոր. այս անապահով վիճակը, տնտեսական տագնապը, պարտաւորիչ

զինուորագրութիւնը գաւառը կը պարպեն իր կենսունակ տարրերէն:

Կայսրութեան քրիստոնեայ բնակչութեան ահը աւելի կը սաստկանայ 1911-ին թուրքեւիտալական եւ 1912-1913 ին Պալքանեան պատերազմներէն ետք: Տէրութեան վարիչները Թուրքիան Թուրքերուն բնաբանով կ'ուզեն իսլամացնել եւ թրքացնել ոչ-իսլամ եւ ոչ-թուրք տարրերը:

Ժամանակը յարմար դատելով, ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գէորգ Ե, 1912 նոյեմբեր 2-ի կոնդակով մը կը յաճնարարէ Պօղոս Նուպար փաշայի պատուիրակութիւն մը գլխաւորել եւ Հայկական խնդիրը ներկայացնել եւրոպական տէրութիւններուն Պերլինի 61-րդ յօդուածին համաձայն երկար բանակցութիւններէ ետք 1914 յունուար 26-ի ռուսեւթուրք համաձայնութեամբ Թուրքիոյ Հայաբնակ գաւառները երկու մասի կը բաժնուին եւ երկու եւրոպացի ընդհանուր քննիչներ կը կարգուին բարեկարգումներուն գործադրութեան վրայ հսկելու համար:

ԱՐՈՊԱ զինեալ խաղաղութեան շրջան մը կ'ապրի: Սարայէվօի մէջ 1914 Յունիս 28-ին Աւստրիոյ-Հունգարիոյ գահաժառանգ Յրանսուա-Ֆէրտինանտ եւ իր կինը կը սպաննուին: Յրանսուա-Անգլիա-Ռուսիա մէկ կողմէ, Գերմանիա-Աւստրո-Հունգարիա-Իտալիա միւս կողմէ կռուին կը մասնակցին: Չեզոք Թուրքիա 1914 Դեկտեմբեր 2-ին գերմանական խումբին կը միանայ եւ Հայկական բարենորոգումներու համաձայնութիւնը կը ջնջէ: 1915-ի գարնան Հայութեան աւազանին կը ձերբակալէ, բանակիս մէջ գտնուող Հայ զինուորները կը զինաթափէ եւ նախապէս պատրաստած դժոխային ծրագրի մը համաձայն Հայութիւնը կը տեղահանէ, Սուրիոյ անապատները կը քշէ ոչնչացնելու նպատակաւ:

Լուրը շուտով արտասահման կ'անցնի. Դաշնակիցները 24 Մայիսին Բ. Դրան կը ծանուցանեն թէ Օսմանեան կառավարութիւնը պատասխանատու պիտի նկատուի այն կոտորածներուն համար որոնց զոհը կ'ըլլան Հայերը:

1916-ի գարնան, գաղտնի համաձայնութեամբ, Անգլիա-Ռուսիա-Յրանսուա Թուրքիան կը բաժնեն իրարու մէջ. Արեւելեան գաւառները Ռուսիոյ կ'անցնին, Սուրիան եւ Կիլիկիան մինչեւ Սեբաստիա Յրանսացիներուն կը մնան, Պաղեստինը եւ Իրաքը Անգլիացիներուն: Պօղոս Նուպար փաշա, նկատելով որ Ռուսիա Հայկական նահանգները գրաւելէ ետք զանոնք իր սեփականութիւնը պիտի դարձնէ, ֆրանսական կառավարութեան հետ

1911 - 1920

բերանացի համաձայնութեան մը կը յանգի նպատակ ունենալով Կիլիկիոյ մէջ Յրանսական հոգատարութեան տակ Հայաստան մը ստեղծել:

Յրանսացիները կը փափաքին որ Հայերը իրենց արեան բաժինը բերեն: Արեւելեան Լէզէոնը Կիպրոսի մէջ կը մարզուի եւ կը մասնակցի Պաղեստինի ճակատին վրայ 1919 Սեպտեմբեր 29-ին Արարայի յաղթանակով եւ Կիլիկիա կը մտնէ որպէս օժանդակ ուժ ֆրանսական բանակին: 150.000 մօտ Հայեր Կիլիկիա կը հաստատուին. քէմալական շարժման առնչութեամբ Յրանսա կ'ոգէ լքել Կիլիկիան: Յուսահատ դէպք մըն է Ազգային Պատուիրակութեան լիազօր ներ- յայացուցիչ Միհրան Տամատեանի Կիլիկիոյ անկախութեան 1920 Օգոստոս 4-ի հրովարտակը: Յրանսական իշխանութիւնները այս ինքնակոչ կառավարութեան անդամները կը ձերբակալեն:

Ռուսերը թէեւ Կովկասի ճակատին վրայ մեծ յաջողութիւններ տարած էին Հայ կամաւորական գունդերու օգնութեամբ, շարաշար պարտուած էին այլուր. Նիքոլա Բ կայսրը կը հրաժարի. նորակազմ կառավարութեան դժուարութիւններէն օգտուելով, Լենինի համայնավար կուսակցութիւնը գործի գլուխ անցնելով ընդհանուր խաղաղութեան կոչ կ'ընէ, աւելցնելով թէ Թուրքիոյ բաժանման եւ արեւելեան նահանգներու անկէ բաժնուելու մասին գոյութիւն ունեցող դաշնագիրը պատռած ու ջնջած է: 1917 դեկտեմբերին Պրէսթ-Լիթմուքի համաձայնութեամբ ռուսական բանակը գրաւած երկիրներէն կը քաշուի: Քաղաքացիական կռիւի թացքին Անդրկովկասը կը բաժնուի համայնավար Ռուսաստանէն:

 ԱՅԱՍՏԱՆ, Վրաստան, Ատրպէյճան անկախութիւն կը հռչակեն: Առիթէն օգտուելով Թուրքիա 1878-ին կորսնցուցած հողերը կը գրաւէ, եւ յառաջանալով կը հովանաւորէ 12.000 քառ. քմ. անկախ Հայաստան մը, որուն համար Ա. Ահարոնեանի նախագահութեամբ պատուիրակութիւն մը Կ. Պոլիս կ'երթայ, Թալէաթի եւ Սուլթանին կը ներկայանայ, թրքո-հայկական բարեկամութեան մը հիմերը դնելու համար, աւելցնելով թէ իրենք Տաճկահայերով չեն զբաղիր: Մինչ Կովկասի մէջ գէշ-աղէկ Արարատեան Հայաստան մը կը հաստատուի 1918 Նոյեմբեր 30-ին Նուպար փաշա Արարատէն մինչեւ Ծոց ամբողջական Հայաստանի մը անկախութիւնը կը հռչակէ, անգիտանալով Հայաստանի Հանրապետութեան գոյութիւնը:

Ամերիկայի միջամտութեամբ պատերազմը նոր

փուլի մը մէջ կը մտնէ. հետզհետէ Ռումանիա, Պուլկարիա, Թուրքիա, Աւստրիա, Գերմանիա անձնատուր կ'ըլլան:

Չորս տարի եւ երեք ամիս տեւող պատերազմին ընթացքին մեռնողներու թիւը 8 միլիոնի կը հասնի, 20 միլիոն վիրաւոր, հսկայ աւերներ, նիւթական մեծ կորուստներ Աւստրիո-Հունգարիոյ, Ռուսիոյ, Թուրքիոյ կայսրութիւններու քայքայում, իսկ յաղթական այլ արիւնքամ Յրանսա ծերերու երկիր մը դառնայ եւ ներգաղթի կը դիմէ բացակայ բազուկներու տեղը լեցնելու համար:

Հայաստանի Հանրապետութիւնը Ա. Ահարոնեանի նախագահութեամբ Պատուիրակութիւն մը կը դրկէ Փարիզ Վէրսայի հաշտութեան ժողովին առնչութեամբ: Ահարոնեանի եւ Պօղոս Նուպարի հակամարտ պատուիրակութիւնները 1919 Փետրուար 12-ին Ամբողջական Հայաստանի պատուիրակութեան անունով ծովէ-ծով միացեալ եւ անկախ Հայաստանի մը պահանջը կը ներկայացնեն: Ի վերջոյ Ա. Ահարոնեան 1920 Օգոստոս 10-ին անկախ Հայաստանի մը գոյութիւնը հաստատող Սեւրի դաշնագիրը կը ստորագրէ պարտուած սուլթանական պատուիրակութեան հետ, որուն սահմանները նախագահ Վիլսոն պիտի գծէ:

Դաշնագրին մելանը դեռ շարքած, Անատոլի մէջ բոյն դրած ու զարգացած Քէմալական շարժումը Հայաստանի վրայ գրոհ տալով 1920 Դեկտեմբեր 2-ին Ալեքսանտրապոլի Խատիսեան-Գարապէքիի համաձայնութեան կը յանգի, երբ արդէն Նոյեմբեր 29-ին Ռազմայեղափոխական կոմիտէն Իջեւանի մէջ Հայաստանի խորհրդայնացումը հռչակած էր ռուսական սուլթաններուն կրթնելով: Կարգ մը ընդդիմադիր տարրեր Դեկտեմբեր 25-ին ինքնավար Սինիքի կամ Լեռնահայաստանի Հանրապետութիւնը կը հռչակեն:

Եւ էրզրումի կայազօրի հրամանատար Թորգոմի անկախութեան յայտարարութենէն ետք առանց դադարի Ահարոնեանի, Պօղոս Նուպարի, Միհրան Տամատեանի, Լեռնահայաստանի հանրապետութիւնները իրարու կը յաջորդեն մինչեւ Կովկասեան Հայաստանի խորհրդայնացումը առանց հայկական հարցը լուծելու, եթէ հայկական հարց ըսելով տաճկահայութեան հարցը կը հասկնանք, ինչպէս կը սահմանեն եկող-զացող ռուսահայ ղեկավարները:

ԼԵՒՈՆ ԽԱԶԻԿԵԱՆ

ԳԵՂԱՄ ՏԵՐ-ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Գրական լրատու հայրենիքէն:

Հայ գրականութեան երեւելի դէմքերից է Գեղամ Տէր-Կարապետեանը: Նա ականաւոր ազգային, հասարակական գործիչ էր, արեւմտահայ գաւառի գրականութեան հեղինակութիւններից: Ծնուել է 1866 թ. Մշոյ դաշտի Խէյպեան գիւղում: Նախնական կրթութիւնը ստացել է Ա. Կարապետի, Մուշի Կեդրոնական վարժարաններում: Այնուհետեւ սկսում է նրան բեղուն ու հայրենասնուէր աշխատանքային գործունէութիւնը: Գրագիր է աշխատում Ա. Կարապետի վանքում, ստանձնում է Հայոց առաջնորդարանի քարտուղարի պաշտօնը, իսկ 1908 թ. նա Տարօն աշխարհից ընտրւում է օսմանեան խորհրդարանի անդամ: Գեղամը, որ արեւմտահայ իրականութեան մէջ գրական կեանքում յայտնի էր Մշոյ Գեղամ անուամբ, ողջ կեանքը նուիրաբերում է սեփական ժողովրդին, ապրում ու պայքարում, ատեղծագործում եւ մարտընչում միայն ու միայն հայրենիքի համար: Նա վախճանուել է 1918 թ. նոյեմբերի 29-ին:

Անշափ հարուստ է Մշոյ Գեղամի գրական ժառանգութիւնը: Գրել է բազմաթիւ պատմուածքներ, նորավէպեր, վիպակներ, պատկերներ, հէքեաթներ, մշակել ժողովրդական աւանդութիւններ եւ ասքեր: Հայ ժողովրդի պատմութեան հեղինակաւոր գիտակ էր, ուստի, բնականաբար, նրա ստեղծագործութիւններում բաւականին տեղ է յատկացուած նաեւ պատմական թեմաներին:

Առաջին ատեղծագործութիւնը, Սարգիս աղբարը պատմուածքն էր, որ հրատարակուել է 1890 թ.: Սա պանդխտութեան թեմայով գրուած նրա բազմաթիւ յուզիչ պատմութիւններից մէկն է: Հանգուցեալ հօր պարտքերը վերադարձնելու համար Սարգիսը ստիպուած է լինում թողնել հայրենի գիւղը եւ աշխատանքի մեկնել հեռու եւ օտար քաղաք, որտեղ էլ բարոյապէս ու ֆիզիկապէս կործանւում է: Պանդուխտի դառը կեանքին ու տխուր ճակատագրին է նուիրուած նրա Մայրամ Չոլիկը, Տնանկ Մարտօն, Եղսիկի պարագան, Երկու տարի միայն ստեղծագործութիւնները:

Առանձին գրաւորութիւն ու հմայք ունեն Մշոյ Գեղամի հովուերգական պատումները, ինչպէս օրինակ Խշօն ու Ջունօն եւ Հովի Կարօն, որտեղ հեղինակը նկարագրում է Հայ շինականին հոգեկան բարեմասնութիւնները, պատկերում նրանց վեհ ու խրոխտ ոգին, որ նոյնիսկ ամենաողբերգական ու դաժան հանգամանքներում պահպանում է բարին, մարդկայինը, ազնիւը:

Գեղամ Տէր-Կարապետեանի հէքեաթները, զրոյցները, աւանդավէպերը, առակները արծարծում են բարու եւ չարի, անձնագոհութեան, ընկերասիրութեան ու հայրենասիրութեան խնդիրները: «Վարդ-խաղը» աւանդութիւնը վերաբերում է Տարօն աշխարհի հինաւորը Վարդխաղ գիւղին, որտեղ, ըստ աւանդութեան, գտնուել է Վարդան Մամիկոնեանի ազարակն ու ամառանոցը եւ այստեղից է նա մեկնել Աւարայրի դաշտը:

ԳՐԻԳՈՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Մ. Խ.- Մեր կողմէ անելցնենք թէ Գեղամ Տէր-Կարապետեան հայրն է գաղութիս հանրածանօ, դէմքերէն Արմենուհի Գեւոնեանի եւ մեծ-հայրը Անահիտ Տէր-Մինասեանի եւ Գեղամ Գեւոնեանի:

Choix d'ouvrages majeurs, consacrés à l'Arménie et aux Arméniens, parus en français pendant la période des années 1911 à 1920.

A. Aharonian, *Vers la liberté* (Prix de l'Académie française); A. Andonian, *Documents officiels sur les massacres arméniens*, *The Memories of Naïm-Bey*; K. d'Any, *L'Extermination des chrétiens de Turquie*; A. Aprahamian, *The Church and Faith of Armenians*; P. Arsène, *Massacre et déportation des Arméniens de Sivas*; Dr T. Aslan, *Traité d'union Arménie-France*; K. Aslanian, *L'Arménie et les Arméniens depuis les origines à nos jours*; Henri Barby, *Au Pays de l'épouvante*;

Alice Stone-Blackwell, *Armenian Poems*; Z. Boyadjian, *Armenian Legends and Poems*; G. Brésil, *Les Turcs sont passés par là*; G. Der-Sahakian, *Chateaubriand en Orient*; Dervichian, *Réflexions sur les origines des races en Turquie et de leurs incompatibilités*; G. Doumergue, *L'Arménie, les massacres et la question d'Orient*; M. Gabrache, *Le Désastre arménien*; Vte Guy de Falloodon, *Le Traitement des Arméniens dans l'Empire ottoman*; S. M. Gregory, *The Land of Ararat*;

P. Hacobian, *Les Etudes arméniennes en Europe*; V. Langlois, *Le Trésor des chartes d'Arménie*; Pierre Loti, *Les Massacres d'Arménie*; F. Macler, *Autour de l'Arménie, La Chaire d'arménien à l'Ecole spéciale des langues orientales, La France et l'Arménie à travers l'histoire*; Marzbed, *Quelques épisodes des événements de Césarée*; J. de Morgan, *Contre les Barbares d'Orient, Essai sur les nationalités, Histoire du peuple arménien*; A. Navarian, *Anthologie des poètes arméniens*;

R. Pinon, *La Suppression des Arméniens, méthode allemande, travail turc*; G. Tchalkhouchian, *Le Livre rouge*; Ch.-D. Tékéian, *L'Action franco-arménienne pendant la guerre, Quatre ans de guerre en Arménie*; D. Tchitouni, *Trésors de l'Arménie*; A. Tchobanian, *La Femme arménienne, La France et le peuple arménien, L'Arménie sous le joug turc, Le Peuple arménien, Les plus belles chansons de Djivani*; Daniel Varoujan, *La Concubine*.